

**ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
НАПН УКРАЇНИ
АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЛІТИКИ
НАРОДНА ПРАВОТВОРЧА ІНІЦІАТИВА «ЗНИЗУ – ВГОРУ»**

Майбутні вибори в Україні у повоєнний період

**Матеріали круглого столу
15 травня 2025 р.**

**Київ
2025**

УДК 324(477):159.9:316.6:004.8

М 12

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту соціальної
та політичної психології НАПН України
(протокол №10/25 від 16 жовтня 2025 року)*

Рецензенти:

П. П. Горностай, доктор психологічних наук, професор;

В. В. Зеленін, кандидат психологічних наук, професор

М 12 **Майбутні вибори в Україні у повоєнний період :** матеріали круглого столу (м. Київ, 15 травня 2025 р.) / за наук. ред. С. Л. Чуніхіної ; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ : Талком, 2025. 32 с.

ISBN

У збірнику представлено матеріали круглого столу «Майбутні вибори в Україні у повоєнний період», проведеного 15 травня 2025 року в м. Києві на базі Інституту соціальної та політичної психології НАПН України спільно з Асоціацією політичних психологів України, Українським інститутом політики, народною правотворчою ініціативою «Знизу – вгору». Висвітлено такі актуальні виклики для майбутніх виборів в Україні, як-от: небезпека деструктивного популізму та особливості політичних преференцій у контексті повоєнного стану суспільної свідомості; нові виклики штучного інтелекту і цифрових технологій під час виборів; законодавче регулювання виборчого процесу в повоєнний період; дотримання політичної етики і роль професійних структур, ЗМІ та лідерів громадської думки в регулюванні виборчих процесів.

Адресовано експертам, політологам, психологам, консультантам виборчих кампаній, фахівцям з виборчого законодавства, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, викладачам і науковцям, а також широкому колу осіб, зацікавлених у належному забезпеченні політичних та електоральних процесів в умовах кризових викликів.

УДК 324(477):159.9:316.6:004.8

Відповідальність за якість і достовірність матеріалів, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, покладається на авторів.

ISBN

© Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, 2025

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА (Ірина Губеладзе).....	4
<i>Олена Суший.</i> Про ризики деструктивного популізму, повоєнну суспільну свідомість і майбутні вибори в Україні	5
<i>Олександр Лозовицький.</i> Стратегія і тактика виборчої кампанії в умовах воєнного стану і повоєнної України	11
<i>Руслан Бортник.</i> Помилки у визначенні головних соціальних запитів на наступних президентських і парламентських виборах в Україні в умовах війни.....	14
<i>Андрій Шидловський.</i> Неперсоніфікована модель виборів в Україні	17
<i>Олег Старовойтенко.</i> Трансформація виборчого процесу на основі ІІІ-технологій.....	20
<i>Сергій Нуждін.</i> Соціологія в умовах війни: на перетині об'єктивності і відповідальності	24
<i>Вадим Васютинський.</i> Якщо вибори сьогодні: хто за кого голосуватиме?	26
<i>Світлана Чуніхіна.</i> Експертна етика: між громадянським покликом і професійною нейтральністю	29

ПЕРЕДМОВА

Ірина Губеладзе

президентка Асоціації політичних психологів України,

заступник директора з наукової роботи

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,

доктор психологічних наук, старший дослідник

Війна стала не лише випробуванням для державних інституцій і громадянського суспільства, а й серйозним викликом для наукової думки. Умови воєнного стану змушують нас по-новому осмислювати засади політичного процесу, моральні межі політичної поведінки і критерії суспільної довіри. Тема майбутніх виборів у повоєнній Україні – це не лише питання політичного календаря, а передусім виклик для соціального і психологічного розуміння колективного досвіду, травми, очікувань і надій, з якими суспільство виходитиме з війни.

Обговорення, представлені в цьому збірнику, відбуваються на перетині багатьох наукових дисциплін – психології, політології, соціології, права, комунікаційних і медіадосліджень. Така міждисциплінарність є не лише бажаною, а й неодмінною умовою для осмислення складної реальності, у якій політичні рішення неможливо відділити від етичних, психологічних і гуманітарних вимірів.

Водночас у нинішній ситуації наукові й експертні дискусії вимагають особливої обережності. Публічне слово, навіть наукове, може мати непередбачувані наслідки в умовах підвищеної суспільної напруженості, воєнної цензури й інформаційних загроз. Тому для нас важливо не лише продовжувати дослідження та обговорення, а й дотримуватися принципів професійної етики, відповідальності й поваги до суспільного контексту, у якому ми працюємо.

Збірник *«Майбутні вибори в Україні у повоєнний період»* має на меті підтримати широкий професійний діалог про виклики демократичному процесу в новій історичній ситуації. Ми закликаємо фахову спільноту до подальших дискусій, до спільного осмислення механізмів відновлення довіри, легітимності й суб'єктності громадян у повоєнній Україні. Саме в таких діалогах народжується відповідальна наука – і майбутнє демократії.

ПРО РИЗИКИ ДЕСТРУКТИВНОГО ПОПУЛІЗМУ, ПОВОЄННУ СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ І МАЙБУТНІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ

ON THE RISKS OF DESTRUCTIVE POPULISM, POST-WAR PUBLIC CONSCIOUSNESS, AND THE FUTURE ELECTIONS IN UKRAINE

Олена Суший

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувачка відділу психології мас і спільнот,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
a_s_y2000@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4364-7571>

Olena Sushyi

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of Mass and Community Psychology,
Institute for Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine,
a_s_y2000@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4364-7571>

The issue of future elections in post-war Ukraine requires comprehensive reflection not only as a political and legal matter, but also as a deeply socio-psychological phenomenon. Two key discussion points are brought to the forefront:

1. The question of holding elections in Ukraine is not so much about feasibility as it is about timing and format: elections will take place — the only question is when and how.

2. The upcoming elections will serve as a test of the maturity of Ukraine's democracy and of Ukrainian society as a whole.

As for the first question – «When should elections be held in Ukraine?» – public opinion appears quite clear: the overwhelming majority of Ukrainians oppose holding elections before the war is over. Regarding the question «How will the electoral process unfold in post-war conditions?» – numerous war-induced challenges remain. The way these issues are addressed will directly influence public trust in the electoral process and the legitimacy of its outcomes.

Reflections on the second thesis – «*The upcoming elections as a test of the maturity of democracy and society*» – are presented in both theoretical and practical dimensions. The theoretical foundation of the analysis is based on the author's original conceptual developments: the **concept of societal crisis** (Суший, 2019) and the **concept of the societal dynamics of trauma** (Суший, 2023). These frameworks form an integrated conceptual matrix for understanding societal dynamics across both systemic and psychosocial dimensions.

Taking into account the context of a societal crisis – which has been, and remains, despite the full-scale war, the dominant trend in Ukraine's societal development in the broadest sense of the term – with its characteristic wave-like, cyclical oscillations between *democratic advances* and *authoritarian regression*, as well as the internally-driven «*consolidation–deconsolidation polyrhythmia*» (Суший, 2020), it is argued that Ukrainian society is traumatized not only by war, but also by the social reality in which it

exists – shaped by both internal and external factors, and by its past and present experiences.

The choice of the described analytical strategy for operationalizing the issue of Ukraine's upcoming elections is driven, first, by the fact that such societal conditions are particularly fertile ground for the rise of destructive populism, which is not merely a political technology but also a symptom of much deeper social problems. Second, the postwar society will be especially vulnerable to various forms of manipulation, which pose serious risks – including increased social tension, intensification of internal divisions, erosion of democratic values, standards, and procedures, radicalization of public sentiment, and potential escalation of conflict. Therefore, the upcoming elections in Ukraine should be viewed not merely as a formal procedure, but as an indicator of deeper processes that encompass not only the political system, but the entire architecture of post-war public consciousness – and thus require a balanced and responsible approach from all participants in the electoral process.

Проблематика майбутніх виборів в Україні у повоєнний період потребує всебічного її осмислення не лише як політико-правового, а й глибоко соціально-психологічного явища. У повоєнному суспільстві, що перебуває в стані морального виснаження і колективної травматизації, вибори набувають особливого значення як маркер стану суспільної свідомості, довіри до інституцій і рівня консолідації.

Мій виступ безпосередньо присвячено двом аспектам порушеної проблематики:

- осмисленню майбутніх виборів в Україні крізь призму повоєнного стану суспільної свідомості;
- аналізу деструктивного популізму як небезпечного явища, що активізується в епоху безпекових криз і воєнних загроз.

У контексті зазначених тематичних напрямів у своєму виступі я хочу зосередитися на двох ключових тезах, що можуть слугувати підґрунтям для ширшої наукової дискусії:

1. Проведення виборів в Україні – питання не стільки доцільності, скільки часу і формату: вони відбудуться, але поки що невідомо – коли і як.
2. Майбутні вибори в Україні будуть тестом на зрілість демократії в Україні та зрілість українського суспільства загалом.

Я не маю надмірних очікувань чи якихось проривних ініціатив. Навпаки – маю низку принципових пересторог, які й обґрунтую далі.

Щодо питання «Коли бути виборам в Україні?» – у суспільстві панує однозначна думка: переважна більшість українців – проти проведення виборів до завершення війни. І навіть в умовах потенційного перемир'я як з гарантіями безпеки, так і без них, повторюся, більшість громадян проти проведення виборів і говорять, що вибори мають бути після остаточної мирної угоди і повного завершення війни (КМІС, 2025a).

Щодо питання «Як?» – тут маємо непочатий край проблем: від складання списків виборців, нарізки округів, організації виборчих дільниць – до забезпечення пасивного і активного виборчого права для військових, ВПО, біженців за кордоном, функціонування політичних партій (де-факто і

де-юре), можливості для агітації, доступу до медіа, прозорості фінансування кампаній, безпеки процесу – перелік можна продовжувати.

Усе це – не просто технічні моменти. Це – **індикатори довіри до виборчого процесу**. Без них жоден результат не матиме легітимності.

Щодо другої тези – «Майбутні вибори як тест на зрілість демократії і суспільства» – вважаю за доцільне розпочати з короткого теоретичного обґрунтування, яке слугуватиме основою для подальшого аналізу.

Запорукою гарної аналітики є здатність бачити проблемну ситуацію як цілісно, так і в найдрібніших її деталях, у їх щільній взаємозалежності та взаємозумовленості, а також у динаміці її розвитку від минулого до теперішнього і з проєкцією в майбутнє.

Методологічною основою такого інтегрального – широко- і багатоформатного – бачення для мене є дві оригінальні авторські розробки: концепція соціетальної кризи (Суший, 2019) і концепція соціетальної динаміки травми (Суший, 2023), які дають змогу бачити соціальну ситуацію та аналізувати тренди суспільного розвитку, умовно кажучи, з двох боків – у загальносистемному і психосоціальному контекстах.

Аналітична проєкція соціетальної кризи є інтегральною матрицею осмислення соціетальної динаміки, так би мовити, «зверху вниз» – від загальносистемного до психосоціального. Вона слугує для аналізу загальносистемних дисфункцій з огляду на хронічний кризовий стан розвитку українського суспільства і держави періоду незалежності, що унааявлений:

- кризами основних підсистем суспільної життєдіяльності: політико-правової, економічної, соціальної, духовної;

- кризовими вадами їх структурно-функціональної побудови, а саме: кризи інституцій, що породжує вакуум довіри; кризи інтересів та цілей, що породжує **дезорієнтацію колективної дії**; кризи цінностей, що породжує моральну невизначеність; кризи ідентичностей, що породжує соціальну агресію;

- пов'язаним із цим кризовим перебігом суспільно-політичних процесів з характерною хвилеподібною циклічною динамікою трендів «демократичного просування» і «авторитарного відкочування», що збігаються з електоральними циклами і президентськими каденціями;

- і, зрештою, кризовим станом масової свідомості, з характерним увиразненням тренду консолідаційно-деконсалідаційної полірітмії.

Аналітична експлікація соціетальної динаміки травми – це погляд у зворотному напрямі, а саме «знизу вгору»: від психосоціального до загальносистемного, що розкриває внутрішній (психічний) зміст соціальних явищ і процесів. Вона стає інтерпретативною рамкою для розуміння психосоціальної природи загальносистемних вад і дисфункцій, що зростають з повсякденних практик опанування деструктивних впливів середовищних і ситуаційних чинників суспільного розвитку (останні, у термінах концепції соціетальної кризи, якраз і оприявлюються відповідними кризовими проявами або зрізами соціетальної кризи), і є не просто уможлядним, а

практичним досвідом опанування нашого колоніального минулого, досвідом надзвичайно важкого і драматичного сьогодення (соціетальна криза, війна), що визначатиме найближче (повоєнне) майбутнє.

Тепер зосереджуся на деяких проблемних аспектах другої тези, що постають у контексті сучасної ситуації в Україні.

Соціетальна криза є надзвичайно складним явищем. На відміну від своїх, так би мовити, класичних аналогів у минулому, сучасні кризи відбуваються у формі спонтанної мутагенези. По суті, ми перебуваємо в зоні шаленої турбулентності, спричиненої багатьма різноманітними кризами від особистісного до соціетального рівнів. Одні з них виникли майже одночасно, інші, як наслідок, були породжені причинами і наслідками раніше посталих, але незавершених криз. Мутація криз, утворення нових складних форм за рахунок комбінацій кризових елементів, перетворення криз у «самопідживлюваний процес» шляхом відтворення або перетікання в нові формати – такою є нова реальність соціетальної кризи. Кризу саме такого масштабу маємо в Україні.

Враховуючи контекст соціетальної кризи, що була і залишається, попри повномасштабну війну, мейнстрімом суспільного розвитку в найширшому розумінні цього слова, не буде перебільшенням сказати, що українське суспільство травмоване не лише війною, а й тією соціальною реальністю (її внутрішнім і зовнішнім виміром, її минулим і теперішнім досвідом), у якій воно існує.

Коли соціум упродовж кількох поколінь перебуває в ситуації постійного деструктивного, руйнівного зовнішнього впливу незалежних від нього обставин, до яких змушений пристосовуватись усіма можливими способами, він здатен продукувати єдино правильну життєву стратегію, а саме – вижити за будь-яку ціну. Завдання жити і вижити в прямому і переносному сенсі стало життєвою філософією та магістральною стратегією не для одного покоління українців. Тож, як це не парадоксально, вражаючи для цивілізованого світу стійкість українців і їхній спротив широкомасштабній російській агресії пояснюються також і нашими навичками та здатністю виживати в надскладних турбулентних умовах, а ці навички, ця здатність загартовувалися роками, десятиріччями й цілими поколіннями.

У цьому наша сила. Але й наша слабкість.

Чимало хворобливих вад розвитку українського суспільства і держави – корупція, кумівство, неформальні домовленості, або просто – «договорняки», подвійні стандарти на всіх щаблях – це все інституціоналізовані стратегії виживання, зведені до рівня державної політики і суспільних практик. Це все – лише ми і ніхто інший.

Наші інституційні патології, дбайливо зрощені й ви́плекані формальними і неформальними практиками, нікуди не поділися і навіть в умовах війни й далі підточують країну зсередини. Війна лише поставила на паузу, однак не зняла, не обнулила наші старі проблемні вади, дисфункції, додавши до них чималих нових викликів.

Саме на такому ґрунті зростає деструктивний популізм, що не лікує, а лише обіцяє знеболення, і для процвітання якого в Україні завжди були надзвичайно сприятливі умови.

Популізм – це не лише політична технологія, а й симптом набагато глибших соціальних проблем.

Сьогодні, за даними КМІС, у десятці найсерйозніших проблем після війни такі: корупція, висока вартість життя і низькі зарплати, неконтрольована влада, несправедливість у системі правосуддя, надмірна бюрократизація, безробіття, висока вартість і низька якість житлово-комунальних, транспортних та інших державних послуг (КМІС, 2025b).

У контексті майбутніх виборів в Україні я вже уявляю, як у процесі передвиборчих змагань старі і молоді політичні сили кинуться «в поле», пропонуючи прості шляхи вирішення складних проблем повоєнного сьогодення. Проте не варто забувати, що популізм панує до того часу, доки не починаються дії. Коли ж справи зрушують з місця, стає вже не до порожніх балачок. Питання в тому, хто стане активним рушієм такої дії і в який бік її буде спрямовано.

Повоєнне суспільство буде особливо вразливе до різноманітних маніпуляцій. Особливо за умови суттєвого зниження довіри до державних інституцій (КМІС, 2025b).

Тож не можна виключати того, що нездатність перекласти обіцянки на реальність повоєнного буття неминуче обернеться зростанням соціальної напруженості, посиленням внутрішніх розбратів, корозією демократичних цінностей, стандартів і процедур, радикалізацією суспільних настроїв, конфліктною ескалацією тощо.

У цьому полягають ризики деструктивного популізму і повоєнної суспільної свідомості, яка ще довго залишатиметься в стані «оголеного нерва».

Що з цього випливає? Майбутні вибори в Україні слід розглядати не як формальну процедуру, а як маркер більш глибоких процесів, що охоплюють не лише політичну систему, а всю архітектуру повоєнної суспільної свідомості. Тому, якщо ми вже говоримо про майбутні вибори в Україні, маємо домовитися: це не просто про демократію, процедури й дати. Це – про нашу національну здатність тримати удар після всього, що ми пережили. І про нашу готовність не втратити себе в не менш буремний повоєнний час.

Що ми – як експерти, як аналітики, як громадяни – можемо зробити? Ми маємо говорити правду. Маємо створювати простір, де будуть можливі складні розмови, а не лише зручні гасла, **не множити гасла – а формувати бачення**. Маємо будувати наративи не війни – а миру, не помсти – а гідності, не страху – а відповідальності. І тоді, можливо, ми не просто пройдемо вибори – ми вийдемо з них як вільна країна, сильна держава і нація, що обрала свій шлях і готова будувати майбутнє.

Список використаних джерел

КМІС (2025a). *Динаміка довіри президенту В. Зеленському в 2019–2025 роках та ставлення до проведення виборів*. Пресреліз, 27.03.2025. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1510&page=1>

КМІС (2025b). *Стан корупції в Україні 2024: сприйняття, досвід, ставлення*. Пресреліз, 04.04.2025 (2024 р.). <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1512&page=2>

Суший, О. (2019). Націєтворчий процес у координатах соцієтальної кризи в Україні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 43(46), 7–19. <https://sppstudios.com.ua/en/journals/no-43-46/nation-building-process-in-coordinates-of-the-societal-crisis-in-ukraine>

Суший, О. (2023). Травма як соціальний діагноз українського суспільства. *Проблеми політичної психології*, 14(28), 62–78. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023-148>

Суший, О. В. (2020). *Українська нація: мистецтво творення – філософія руйнування*: Кропивницький: Імекс-ЛТД. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744121/1/2020_Sushyi_UkrNation_mono.pdf

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ

STRATEGY AND TACTICS OF THE ELECTION CAMPAIGN IN THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE AND POST-WAR UKRAINE

Олександр Лозовицький

кандидат політичних наук, професор,
член наглядової ради Українського інституту політики

Oleksandr Lozovytskyi

Prof., Ph. D. in Political Science,
member of the Supervisory Board of Ukrainian Institute of Politics

The report presents the results of a comprehensive study of the formation and implementation of the strategy and tactics of a successful election campaign in the conditions of martial law and post-war reconstruction of Ukraine. A significant place is occupied by the determination of the influences on the development of the form and content of the management of electoral and political processes in a modern state.

The author examines key strategies that determine the effectiveness of modern election campaigns, examining their strengths and weaknesses in the context of global trends of the new era. He analyzes the possibility and specifics of organizing and holding elections in the conditions of general martial law and the subsequent post-war restoration of Ukraine, considering the challenges, risks and possible solutions. Strategies and tactics that can be used in such conditions are systematized, taking into account both the legal framework and the realities of the post-war period.

Based on extensive factual material, including that first brought into scientific circulation, the nature, content and character of the evolution of the electoral process are revealed, as well as the specifics of its application in the conditions of development of modern Ukraine. The scientific research focuses on topical issues of the effectiveness and efficiency of public administration, policy and management of political processes, the transformation of political institutions, the system of development and the formation of post-war Ukrainian society.

It is intended for a wide range of scientists, civil servants, and politicians dealing with the problems of the development of society and the state in the 21st century.

Виборчі кампанії у ХХІ столітті суттєво трансформувалися під впливом технологічного прогресу, соціальних змін та еволюції політичної культури. Сучасна Україна перебуває на переломному етапі своєї історії, державності та розвитку політичної системи, коли потрібно рішуче обрати шлях подальшого поступу. Проте бойові дії на її території наразі заважають вибору майбутнього шляхом демократичного волевиявлення українського народу.

Виняткові обставини, пов'язані з воєнними діями, суттєво впливають на всі етапи виборчого процесу – від підготовки і реєстрації кандидатів до

голосування і підрахунку голосів. Проведення виборів в умовах війни і воєнного стану наразі неможливе і є найскладнішим завданням, що потребує балансу між дотриманням демократичних принципів і забезпеченням національної безпеки.

Правова база щодо виборів в умовах війни і воєнного стану визначається національним законодавством кожної держави. Однак є міжнародні норми, які встановлюють певні обмеження та стандарти. Зокрема, основні документи ООН і міжнародні пакти з прав людини гарантують право на вільні та справедливі вибори, але при цьому допускають тимчасові обмеження за надзвичайних обставин.

Головним питанням тут є визначення допустимих обмежень і їх відповідність принципу пропорційності. Обмеження мають бути необхідними і пропорційними загрозі особистій і національній безпеці, але водночас не порушувати фундаментального права громадян на участь у політичному житті.

Проведення виборчої кампанії в умовах війни, воєнного стану і повоєнного відновлення кардинально відрізняється від таких виборів у мирний час. Обмеження свободи пересування, руйнування інфраструктури, інформаційна війна та мобілізація населення суттєво змінюють можливості і стратегії кандидатів, політичних партій та інших учасників процесу.

Усе це є надзвичайно складним завданням, що потребує збалансованого підходу до дотримання демократичних принципів і забезпечення особистої, громадської та національної безпеки. Успішне проведення виборів в умовах повоєнного відновлення України залежить від низки чинників, зокрема ефективного законодавства, адаптації виборчих процедур, дотримання безпеки, протидії дезінформації та залучення ефективних міжнародних спостерігачів.

Головним аспектом є збереження довіри до виборчого процесу і забезпечення можливості для громадян реалізувати своє право на участь у політичному житті, навіть за виняткових обставин повоєнного часу.

Успішні виборчі кампанії ХХІ століття характеризуються комплексним підходом, що поєднує традиційні методи з передовими технологіями і методами аналізу даних. Сучасні виборчі кампанії спираються на провідні теоретичні підходи, як-от раціональний вибір, політичні комунікації, фреймінг і спрямованість на найвагоміші результати. Вони базуються на глибокому розумінні політичної психології, ефективних комунікаціях і стратегічному управлінні людьми та ресурсами. Успіх кампанії сьогодні визначається не тільки традиційними методами агітації, а й умінням ефективно використовувати нові інструменти дієвого політичного управління і комунікації, аналізувати великі обсяги даних та адаптуватися до настроїв виборців, які дуже швидко змінюються.

Однак перед виборчими кампаніями через медіаландшафт, що стрімко змінюється, і зростання рівня політичної поляризації постають усе нові і нові виклики. Здатність адаптуватися до цих змін й ефективно протистояти

дезінформації та маніпуляціям стає найголовнішим фактором перемоги не лише на виборах, а й у повсякденній громадсько-політичній діяльності.

Тактика проведення виборчої кампанії в Україні під час воєнного стану і повоєнного відновлення потребує високого ступеня гнучкості, адаптації та розуміння специфічних обставин. Успішна кампанія має бути побудована на підтримці загальнонаціональних зусиль, якісному та ефективному використанні альтернативних каналів зв'язку, дієвій взаємодії, протидії дезінформації, наданні виборцям допомоги і відчуття впевненості в майбутньому.

Насамперед слід брати до уваги чинне законодавство, яке може встановлювати обмеження на проведення передвиборчої агітації, витрати на кампанію, використання медіаресурсів та проведення публічних заходів. Однак у цій ситуації треба дуже скрупульозно дотримуватися етичних норм і національного законодавства, уникаючи політичних спекуляцій на війні та стражданнях мирного населення, прагнучи конструктивного діалогу і сприяючи національній єдності українців усіх регіонів держави. Тому тактика має бути зосереджена на будь-якій підтримці національної єдності, взаємодопомоги і сприянні зусиллям зі стабілізації ситуації як у всій країні, так і в окремо взятих її містах і регіонах.

Результати і напрацювання зазначених виборчих технологій можуть бути використані в наукових дослідженнях і спрямовані на аналіз ефективності різноманітних інструментів виборів, вивчення впливу соціальних мереж на поведінку виборців та розроблення стратегій як політичних і виборчих кампаній, так і соціального інжинірингу й протидії дезінформації під час виборів та процесів відновлення повоєнної України.

Дослідження можуть зосереджуватися на аналізі впливу цих процесів на виборчу активність громадян, ефективність різних політичних стратегій і тактик у різноманітних конфліктних контекстах і розробленні рекомендацій щодо забезпечення чесності та справедливості виборчого процесу в екстремальних умовах карколомних світових трансформацій XXI століття. Крім того, вони можуть бути присвячені аналізу порівняльного досвіду різних країн під час організації виборчих кампаній в умовах збройних конфліктів і повоєнного відновлення держав, а також розробленню універсальних рекомендацій для підвищення якості, справедливості й легітимності виборів до органів влади, регіонального управління та місцевого самоврядування всіх рівнів в Україні і державах світу.

Список використаних джерел

Bimber, B. et al. (2019). *Information and the New Politics: The Web's Impact on Political Campaigns and Elections*. Oxford University Press.

Brady, H. E., & Wahlbeck, P. J. (2014). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford University Press.

ПОМИЛКИ У ВИЗНАЧЕННІ ГОЛОВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗАПИТІВ НА НАСТУПНИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ І ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

MISTAKES IN IDENTIFYING THE MAIN SOCIAL DEMANDS IN THE UPCOMING PRESIDENTIAL AND PARLIAMENTARY ELECTIONS IN UKRAINE UNDER WAR CONDITIONS

Руслан Бортник

директор Українського інституту політики

Ruslan Bortnik

Director of the Ukrainian Institute of Politics

The paper analyzes the transformation of social demands in Ukraine under conditions of war, using the full content of the original speech. It explores how the ongoing military conflict, lasting for more than a decade, changes the nature of electoral priorities and the dynamics of the dominant social demand. It discusses mistakes such as focusing on outdated socio-economic or purely wartime realities, ignoring possible abrupt shifts due to changes in the military situation or peace agreements, economic populism in a resource-limited environment, underestimating regional specifics, and neglecting the psychological trauma caused by the war. Recommendations emphasize the need for flexible election programs that consider multiple scenarios, realistic economic models supported by international partners, sociological research with regional differentiation, and inclusive programs addressing veteran support and social reintegration. The conclusions stress the importance of adaptive strategies to maintain public trust and ensure political legitimacy in post-war Ukraine.

Безпека, справедливість, добробут Зміна соціальних запитів в умовах війни: структурний аналіз

Війна є надпотужним чинником трансформації суспільних настроїв, зокрема в Україні, де воєнний конфлікт триває вже понад десять років. Класичні соціологічні моделі передвиборчого аналізу, що базуються на мирному часі, нині є малоефективними. Розгляньмо детально, чому це так.

Ми сьогодні бачимо багато спроб моделювання і прогнозування результатів майбутніх парламентських та президентських виборів, але, на мою думку, усі ці спроби можуть бути суттєво відірвані від політичної та електоральної картини майбутнього, адже:

1. Динаміка соціально-політичних запитів: воєнна реальність як ключовий контекст

В умовах війни соціальні запити не просто змінюються – вони перебудовуються на нових концептуальних засадах. Зазвичай електоральні

пріоритети в Україні формувалися довкола соціально-економічних питань (зарплати, пенсії, інфраструктура, лише пізніше – гуманітарна політика чи зовнішня орієнтація), але тепер домінантними стали питання національної безпеки, обороноздатності і територіальної цілісності; а проте в майбутньому набір домінантних соціальних запитів може ще (і неодноразово) змінитися.

Помилка № 1: «Підготовка до минулих війн»

Політичні сили, які роблять ставку на традиційний соціально-економічний порядок або на воєнні реалії, демонструють нерозуміння щодо стрімкої динаміки домінантного соціального запиту (ДСЗ) і ризикують втратити довіру значної частини електорату.

Політичні сили, які не враховують можливість різкого зсуву настроїв через зміну воєнної ситуації або укладання мирної угоди, демонструють стратегічну короткозорість. Наприклад, у разі досягнення перемоги або підписання вигідної для України угоди акценти змістяться з оборони на післявоєнне відновлення.

Прогнозні сценарії:

- **Переможний сценарій:** Фокус зміщується на реінтеграцію звільнених територій, підтримку ветеранів та економічне відновлення.
- **Затяжний конфлікт:** Безпековий дискурс домінуватиме й надалі, зокрема питання воєнної мобілізації та забезпечення армії.
- **Мирна угода зі складними умовами:** Виборці вимагатимуть чіткої відповіді щодо гарантій безпеки і відновлення громадянських прав, добробуту і справедливості.

Рекомендація:

Розробити гнучкі передвиборчі програми з урахуванням кожного із цих сценаріїв. Активно комунікувати з громадськістю, пояснюючи різні варіанти розвитку подій і позицію партії в кожному з них.

Щоб уникнути цієї помилки, політичні гравці мають адаптувати свої програми до динамічних умов: зосередитися на відстеженні запиту.

Українське суспільство глибоко інтегроване в глобальний безпековий дискурс. Невизначеність щодо можливих мирних переговорів і їх результатів створює ситуацію нестабільності у формуванні соціального запиту.

2. Популізм як загроза політичній легітимності

Помилка № 2: Використання економічного популізму в умовах обмежених ресурсів

Уряду доводиться збалансовувати бюджет в умовах значних воєнних витрат і скорочення ВВП. На цьому тлі пропозиції про масові виплати чи зниження податків виглядають безвідповідально і непрофесійно. Політичні сили, які вдаються до таких обіцянок, ризикують втратити легітимність після виборів через неможливість їх реалізувати.

Рекомендація:

Важливо пропонувати реалістичні економічні моделі, що базуються на військово-економічному плануванні та підтримці міжнародних партнерів.

3. Соціальна консолідація і регіональний дисбаланс**Помилка № 3: Недооцінка соціальної консолідації і регіональної специфіки**

Війна об'єднала націю, але регіональні особливості збереглися. Наприклад, прифронтові регіони висувують вимоги до посилення безпеки, тоді як тиллові більше зосереджуються на справедливості і добробуті.

Рекомендація:

Проводити соціологічні дослідження з регіональною диференціацією, щоб сформувати адресні політичні меседжі.

4. Соціальні запити в контексті травматизації суспільства**Помилка № 4: Ігнорування травм війни**

Травматизація значної частини суспільства потребує особливої уваги. Підтримка ветеранів, реабілітація, психологічна допомога – ці запити виходять на передній план. Партії, які не пропонують конкретних програм реінтеграції та підтримки постраждалих, можуть втратити значну частину електорату.

Рекомендація:

Формувати політичні платформи на основі інклюзивності та соціальної підтримки, залучаючи експертів із психосоціальної адаптації.

Висновок

В умовах війни соціальні запити швидко еволюціонують, змінюючи характер політичної конкуренції. Політики, які не зважають на нові пріоритети – безпеку, соціальну підтримку військових, адаптацію до мирного сценарію, ризикують втратити довіру виборців.

Головне завдання – створення адаптивних стратегій, здатних відповідати як на поточні виклики, так і на потенційні зміни в суспільних настроях.

НЕПЕРСОНІФІКОВАНА МОДЕЛЬ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ

IMPERSONAL MODEL OF ELECTIONS IN UKRAINE

Андрій Шидловський

Голова ГО «Знизу-вгору», помічник-радник народного депутата України

Andriy Shydlovsky

Head of the NGO «Bottom-Up», Assistant-consultant of People's Deputy of Ukraine

This research examines the structural imbalance between direct and representative democracy in Ukraine, highlighting the dominance of the latter due to the underdeveloped legal framework for direct democratic tools such as referenda. The study focuses on the personalization of electoral processes, where voters tend to choose candidates based on personality rather than political programs. Psychological data show voters are influenced by stereotypes and emotions over critical thinking. The research proposes shifting to an impersonal electoral model by reforming Ukraine's Electoral Code to prioritize substantive campaign content over candidate image, promoting rational and informed voting behavior.

Сучасна правова система парламентаризму в демократичній субстанціональності цивілізованого світу складається з двох основних її модусів: 1) пряма демократія; 2) представницька демократія. Їх вагома відмінність полягає в тому, що в першому випадку (пряма демократія) воля народу та її актуалізація через певне суспільне рішення не передбачають опосередкованих ланок. Прикладом є таке соціально-політичне явище, як референдум. У другому ж випадку (представницька демократія) реалізація державної влади або місцевого самоврядування відбувається шляхом делегування громадянами своїх повноважень представникам (депутатам), які обираються до представницьких органів (Гошовська та ін., 2024). Отже, феномен народовладдя може реалізовуватися за рахунок двох вищеназваних модусів демократичної субстанціональності.

Ці два модуси в сучасному демократичному світі перебувають найчастіше в певному симбіозі. Наприклад, нині в Україні актуалізована як пряма, так і представницька демократії. Проте на законодавчому рівні може спостерігатися певна асиметрія, коли один з модусів має більші юридичні інструментарії. Яскравий приклад – сучасна Україна, де така асиметрія схиляється в бік саме представницької демократії. Наприклад, Конституція України дозволяє місцеві референдуми (Ст. 143), але законодавства для цього немає, що робить цей механізм неіснуючим. Також Конституція України дає право на Всеукраїнський референдум (Ст. 69) з низки питань, але немає можливості, як, наприклад, у Швейцарії винести на всенародне голосування те чи інше рішення.

В Україні інститут виборів є майже єдиним повноцінним правовим інструментом для актуалізації народовладдя. Тому саме від виборів залежить, як буде відбуватися подальше публічне управління державою. Адже, як уже було зазначено вище, нормативно-правової бази для забезпечення прямої демократії в Україні практично немає. Разом з тим, сучасні вибори, як і за часів античності, мають той самий головний недолік саме як виборчий процес – це **персоніфікація вибору**.

Тут важливо поглянути під психологічним кутом зору – а на чому сфокусована перцепція виборця: на самому кандидаті як певній особистості чи на тому, що собою являє його передвиборча програма. На жаль, численні наукові дослідження лише підтверджують той факт, що за умови персоніфікованої моделі виборів виборці зазвичай не керуються критичним мисленням, а обирають сензитивно або стереотипно, фокусуючись більше на самій особистості кандидата. Наприклад, дослідження О. Петрунько на тему: «Імпліцитні типології політичних лідерів у свідомості електорату України» демонструють, що пересічний український виборець у першу чергу сприймає політиків у рамках «особистісних» моделей і лише в другу чергу – як виконавців певних політичних ролей (Петрунько, 2000). О. Вознесенська у своєму дослідженні показує, як працює стереотипне мислення виборця з огляду на портретні зображення кандидатів. Стереотипізація відбувається саме тоді, коли сприймання політично активних суб'єктів в умовах політичного вибору з великою кількістю альтернатив і з дефіцитом інформації про кожного з кандидатів відбувається за рахунок механізмів атрибуції, заснованих на категоріальних структурах буденної свідомості (Вознесенська, 1999).

Простіше кажучи, нинішня модель виборів, яку ми маємо називати саме персоніфікованою, завжди буде мати широке поле для маніпулювання свідомістю виборця через популістські висловлювання кандидата, а також політтехнологічну побудову його іміджу, що продукує у виборця потрібні для кандидата стереотипні інтенції. Така модель унеможливорює роботу критичного мислення і лише створює умови для сенситивного голосування, коли виборці обирають, керуючись здебільшого стереотипами, почуттями та емоціями.

Разом з тим, чинне законодавство України також має прогалину в цьому питанні, адже у Виборчому кодексі України не врегульовано питання, що має собою являти «передвиборча програма». Наразі є лише законодавча вимога щодо підготовки передвиборчих програм, яка ніяк не верифікує чи не контролює їх зміст. Отже, передвиборча агітація не створює таких умов, щоб тримати фокус уваги виборця не на особистості кандидата, а саме на його передвиборчій програмі.

Висновок. Якщо ми прагнемо: 1) унеможливити передвиборчий популізм; 2) спонукати потенційних виборців до критичного мислення та свідомого вибору; 3) мінімізувати участь технічних кандидатів у виборчому процесі, – тоді нам треба замінити персоніфіковану модель виборів на неперсоніфіковану.

Запровадження **неперсоніфікованої моделі виборів в Україні** передусім передбачає внесення змін до Виборчого кодексу України за двома ключовими напрямками. По-перше, потрібно визначити вимоги до передвиборчої програми, зокрема її нормативно-правового складника; глибини деталізації її змісту; наявності посилань на відкриті джерела, які підтверджують дані, наведені в передвиборчій програмі, тощо. По-друге, мають бути запроваджені медійні квоти на персоналізацію кандидата. Ідеться про встановлення процентного співвідношення в передвиборчій агітації таких її складників, як інформування про зміст передвиборчої програми та особистісна популяризація самого кандидата. Виборці в передвиборчій агітації мають бачити якщо не короткий зміст, то посилання на джерело, де детально зможуть ознайомитися з передвиборчою програмою кандидата.

Ми не прибираємо з виборчого процесу особистість кандидата. Але ми змінюємо фокус уваги виборця з персони кандидата на його передвиборчу програму, яка відповідає визначеним критеріям і вимогам щодо її змісту.

Список використаних джерел

Вознесенська, О. Л. (1999). *Соціально-психологічні стереотипи сприймання портретних зображень політично активних суб'єктів* (Автореферат дисертації кандидата психологічних наук), Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Київ.

Гошовська, В. А. та ін. (2024). *Парламентаризм* (3-тє вид., допов. й розшир.). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка.

Петрунько, О. В. (2000). *Імпліцитні типології політичних лідерів у свідомості електорату України* (Дисертація кандидата психологічних наук), Інститут соціальної та політичної психології АПН України, Київ.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ НА ОСНОВІ ШІ-ТЕХНОЛОГІЙ

TRANSFORMATION OF THE ELECTORAL PROCESS THROUGH AI TECHNOLOGIES

Олег Старовойтенко

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ психології малих груп та міжгрупових відносин,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
<https://orcid.org/0009-0008-2886-1626>

Oleh Starovoitenko

Candidate of Psychological Sciences,
Senior Researcher, Department of Psychology of
Small Groups and Intergroup Relations,
Institute for Social and Political Psychology of the
National Academy of Educational Sciences of Ukraine

This paper examines the technological and psychological dimensions of the impact of artificial intelligence (AI) on political processes, particularly electoral ones. It highlights how the use of AI creates a new spectrum of cyber risks that can lead to significant disruptions of electoral procedures in various countries. The key areas of risk are identified, including manipulation of the information environment, attacks on the digital infrastructure of elections, and targeted psychological influence on citizens. The article proposes three complementary directions for counteraction — regulatory and legal measures, technological safeguards, and educational and awareness-raising initiatives. It also outlines priorities for further research in this field.

Активне проникнення технологій штучного інтелекту в політичну сферу формує якісно нові виклики для функціонування демократичних інститутів. Ці технології не лише розширюють інструментарій для оптимізації управлінських і виборчих процесів, а й генерують нові ризики та кіберзагрози, що вимагають переосмислення підходів до забезпечення інформаційної та електоральної безпеки.

1. Вплив ШІ на виборчі процеси: технологічний контекст

Розвиток інтелектуальних систем суттєво модифікує архітектуру і динаміку виборчих процедур. Інформаційно-комунікаційні інновації, базовані на ШІ, нині посідають центральне місце у виборчих кампаніях, сприяючи більш точному таргетуванню аудиторій та оптимізації комунікаційних стратегій (Руднєва, 2024). Водночас ці зміни супроводжуються посиленням ризиків для прозорості та достовірності

виборчих результатів (Polotnianko, 2024; Kurashov, 2024; Каткова, 2020; Hartmann, Schwenzow, & Witte, 2023; Hamañ & Školník, 2024).

Серед технологічних переваг застосування ІІ у виборчих процесах такі:

- використання біометричних методів верифікації (розпізнавання голосу, обличчя тощо);
- швидке виявлення кіберзагроз та аномалій у режимі реального часу;
- підтримання цілісності електронного голосування (Muravska & Slipchenko, 2024).

Паралельно ці самі інструменти створюють нові вразливості:

- експлуатація прогалин у системах захисту критичної інфраструктури виборів;
- персоналізовані фішингові атаки, DDoS-атаки та інші техніки дестабілізації державних інформаційних сервісів (Лисецький & Старовойтенко, 2024).

Отже, технологічний прогрес водночас посилює захисний потенціал і розширює арсенал загроз, що зумовлює потребу в комплексному підході до протидії.

2. Психологічний вимір впливу ІІ на електоральні процеси

ІІ справляє не лише інфраструктурний, а й глибокий психологічний вплив на перебіг виборчих кампаній. Завдяки здатності до масштабного збирання та аналізування даних штучний інтелект дає змогу визначати соціально вразливі групи і спрямовувати на них персоналізовані інформаційно-психологічні кампанії (IFES Ukraine, 2024; Kosinski, Stillwell, & Graepel, 2013). Хрестоматійним прикладом є справа Cambridge Analytica, коли персональні дані мільйонів користувачів Facebook були використані з метою політичного мікротаргетування (Isaak & Hanna, 2018).

Найпоширенішими інструментами маніпулювання є фейковий контент і дипфейки, що імітують реальні висловлювання чи поведінку політиків. Такі практики знижують рівень суспільної довіри до державних інституцій і делегітимізують сам процес виборів (Kurashov, 2024; Француз, Степаненко & Шевченко, 2023).

Ключова проблема полягає в доступності цих технологій: навіть обмежені ресурси дають змогу генерувати маніпулятивний контент у великих масштабах, що ускладнює його оперативне виявлення і нейтралізацію.

3. Стратегії протидії зловживанню ІІ у виборчих процесах

3.1. Нормативно-правові механізми

Законодавче врегулювання є фундаментальним кроком у побудові ефективного захисту електоральних процесів. Доцільно:

- встановити прозорі правила застосування ІІ у виборчих кампаніях;

- криміналізувати поширення неправдивих дипфейків та автоматизованої політичної реклами;
- забезпечити підзвітність алгоритмів і джерел даних.

Такі підходи корелюють з рекомендаціями ЄС щодо врегулювання використання ШІ в демократичних практиках (IFES Ukraine, 2024).

3.2. Технологічні інструменти

ШІ може бути не лише джерелом ризиків, а й ефективним засобом їх нейтралізування:

- автоматичне виявлення і маркування фейкової інформації;
- ідентифікація дипфейків з використанням блокчейн-технологій;
- запровадження стандартів інформаційної безпеки (зокрема ISO/IEC 27001) у виборчій інфраструктурі (Polotnianko, 2024; Kuznetsova et al., 2023).

В Україні вже задекларовано про ШІ-рішення (Mantis Analytics, Osavul), здатні виявляти джерела дезінформаційних кампаній і їх координоване поширення (IFES Ukraine, 2024).

3.3. Освітньо-просвітницькі ініціативи

Інформаційна компетентність є визначальним чинником кіберстійкості. Потрібно:

- розробляти системні програми з медіаграмотності;
- навчати громадян, учасників виборчих процесів і членів виборчих комісій принципів інформаційної безпеки;
- популяризувати фактчекінгові інструменти.

Вдалим прикладом є модель Тайваню, де освітні програми довели свою ефективність у протидії ШІ-дезінформації (IFES Ukraine, 2024).

Висновки

Штучний інтелект є визначальним фактором трансформації виборчих процесів у цифрову епоху. Його застосування породжує новий спектр як технологічних, так і психологічних кіберзагроз. А проте за умови розроблення комплексних стратегій ці ризики можуть бути істотно зменшені.

Ефективний захист електоральної інфраструктури потребує:

- 1) адаптації національного законодавства до нових технологічних реалій;
- 2) розроблення інноваційних технічних рішень у сфері кібербезпеки;
- 3) формування культури інформаційної стійкості суспільства.

Подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на створення алгоритмів автоматизованого виявлення дипфейків, а також розбудову комплексних систем кіберзахисту виборчої інфраструктури на основі ШІ. Перспективним напрямом є вивчення впливу ШІ на когнітивно-поведінкові процеси виборців і механізми їх інформаційного опору.

Список використаних джерел

- Каткова, Т. (2020). Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство*, 6, 46–57.
- Лисецький, Ю., & Старовойтенко, О. (2024, 1–3 квітня). Безпечна розробка програмного забезпечення. У *Збірнику статей XIII Міжнародної науково-практичної конференції “Social ways of training specialists in the social sphere and inclusive education”* (с. 339–343). Прага, Чехія.
- Руднєва, А. (2024). Інноваційні інформаційні технології у виборчих політичних комунікаціях. *Епістеміологічні дослідження у філософії, соціальних і політичних науках*, 7(2), 174–183.
- Француз, А., Степаненко, Н., & Шевченко, А. (2023). Проблема штучного інтелекту у виборчому процесі. *Legal Bulletin*, 9, 71–76.
- Haman, M., & Školník, M. (2024). Who Would Chatbots Vote For? Political Preferences of ChatGPT and Gemini in the 2024 European Union Elections. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2409.00721>
- Hartmann, J., Schwenzow, J., & Witte, M. (2023). The political ideology of conversational AI: Converging evidence on ChatGPT's pro-environmental, left-libertarian orientation. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2301.01768>
- IFES Ukraine. (2024). Adapting EU Artificial Intelligence Regulations for Electoral Processes: A Path for Ukraine. <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/09/ifes-artificial-intelligence-eng-5.pdf>
- Isaak, J., & Hanna, M. (2018). User data privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and privacy protection. *Computer*, 51(8), 56–59.
- Kosinski, M., Stillwell, D., & Graepel, T. (2013). Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(15), 5802–5805. <https://doi.org/10.1073/pnas.1218772110>
- Kurashov, O. (2024). Artificial intelligence technology in Ukraine's electoral system: implementation prospects. *Visegrad Journal on Human Rights*, 18(3), 128–134.
- Kuznetsova, E., Makhortykh, M., Vziatysheva, V., Stolze, M., Baghumyan, A., & Urman, A. (2023). In Generative AI we trust: Can chatbots effectively verify political information? arXiv. <https://arxiv.org/pdf/2312.13096>
- Muravska, Y., & Slipchenko, T. (2024). Legal regulation of artificial intelligence in Ukraine and in the world. *Actual Problems of Law*, 1(188). <https://doi.org/10.35774/app2024.01.188appj.wunu.edu.ua>
- Polotnianko, O. (2024). The use of modern information technologies during elections in developed countries. *Visegrad Journal on Human Rights*, 13(6), 84–90.

СОЦІОЛОГІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: НА ПЕРЕТИНІ ОБ'ЄКТИВНОСТІ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

SOCIOLOGY IN TIMES OF WAR: BETWEEN OBJECTIVITY AND RESPONSIBILITY

Сергій Нуждін

директор Центру соціологічних досліджень «Пульс»

Serhii Nuzhdin

Director, Center for Sociological Research «Puls»

Sociologists conducting research in wartime face not only methodological challenges but also moral and ethical dilemmas. The key questions confronting researchers are: What should be published? How should questions be formulated to avoid causing harm? How can one account for respondents' self-censorship—especially when it comes to sensitive issues such as the terms for ending the war?

Соціологи, які проводять дослідження в умовах війни, стикаються не лише з методологічними, а й з морально-етичними дилемами. Основні питання, що постають перед дослідниками: що публікувати? Як формулювати запитання, щоб не завдати шкоди? Як враховувати самоцензуру респондентів, особливо коли йдеться про чутливі теми, як-от умови закінчення війни?

1. Політична чутливість і самоцензура

Після 2022 року в Україні було заборонено низку політичних партій, але окремі їх представники (депутати, мери) залишилися на своїх посадах. Включення їх до соціологічних опитувань може викликати суспільний резонанс, звинувачення в легітимації і жорстку критику. У результаті деякі соціологічні фірми взагалі не включають таких кандидатів до своїх опитувань. Це створює суттєве викривлення електоральної картини.

Якщо не враховувати кандидатів, які на попередніх виборах набирали 20-30% голосів, ми отримаємо неповні дані. Хоча їх підтримка нині, імовірно, менша, вона може зрости з часом. Соціологи повинні мати змогу перевіряти це емпірично, а не піддаватися самоцензурі через страх осуду. Ми маємо досліджувати всі наявні гіпотези і включати в опитування всіх значущих політичних гравців, якщо вони не є колаборантами чи зрадниками. Інакше виникає парадокс: особа є чинним депутатом, але досліджувати її підтримку ми не можемо.

2. Методологічні обмеження і виклики

Війна радикально змінила соціальну структуру України, що впливає на репрезентативність будь-яких досліджень. Наразі соціологи стикаються з проблемою визначення генеральної сукупності. Масова міграція населення як за кордон, так і всередині країни ускладнює формування репрезентативної вибірки.

Крім того, через безпекові ризики майже неможливо проводити особисті інтерв'ю в прифронтових регіонах. Також залишається відкритим питання про те, як враховувати думку людей з окупованих територій чи тих, хто виїхав за кордон.

3. Інформаційний простір і свобода слова

Питання об'єктивності ЗМІ під час війни є дискусійним. Історичний досвід свідчить, що цензура є майже невід'ємною частиною ведення війни. Усі країни в стані війни так чи інакше обмежували свободу слова для об'єднання нації і боротьби з ворожою пропагандою.

З іншого боку, наявність єдиного джерела інформації для частини громадян посилює самоцензуру у респондентів. Люди можуть підсвідомо уникати відповідей, що не відповідають "офіційній" лінії, побоюючись осуду чи негативної оцінки. Крім того, наявність єдиного інформаційного потоку знижує критичність сприйняття інформації, що є важливою перешкодою для виявлення реальних, а не соціально бажаних думок.

У майбутньому соціологам потрібно буде розробляти нові підходи до опитувальників, щоб виявити реальні думки респондентів на чутливі теми і відділити справжні наміри від соціально бажаних відповідей.

ЯКЩО ВИБОРИ СЬОГОДНІ: ХТО ЗА КОГО ГОЛОСУВАТИМЕ?

IF THE ELECTIONS WERE HELD TODAY: WHO WOULD VOTE FOR WHOM?

Васютинський Вадим Олександрович

доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

<http://orcid.org/0000-0002-9808-4550>

vadymvas55@gmail.com

Vadym Vasiutynskyi

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Chief Researcher

Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine

<http://orcid.org/0000-0002-9808-4550>

vadymvas55@gmail.com

As part of the long-term political-semantic monitoring of the mass consciousness of Ukrainians (1994–2025), conducted by the Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine and the Association of Political Psychologists of Ukraine, a survey was carried out in March 2025 involving 1,213 respondents across all government-controlled territories of Ukraine. The sample was structured by age, gender, and place of residence.

The analysis of the collected data suggests that the most likely outcome of current elections would be a victory for Zelensky. Supporters of the main contenders are largely united by pro-Ukrainian assessments of military and political developments. What divides them most are their attitudes toward the current government, market reforms, and refugees.

Під час одного з етапів політико-семантичного моніторингу масової свідомості українців 1994–2025 рр., що його проводять Інститут соціальної та політичної психології НАПН України та Асоціація політичних психологів України, у березні 2025 р. було опитано 1213 респондентів на всіх підконтрольних територіях України. Вибірку структуровано за віком, статтю, місцем проживання.

Щоб виявити електоральні уподобання українців, до анкети було включено запитання «За кого з перелічених нижче осіб ви б голосували, якби вибори президента України відбувалися найближчої неділі?». Лідерами уподобань стали: Володимир Зеленський – 24.4%, Валерій Залужний – 18%, Петро Порошенко – 8.3%.

Анкета містила 69 суджень про особисте і громадське життя, кожне з яких респонденти оцінювали за шкалою «не згоден», «важко сказати», «згоден»; далі ці оцінки було переведено, відповідно, в 1, 2 і 3 бали, що дало змогу виконати належні статистичні процедури.

Виявлено значущі відмінності між тим, як прихильники трьох основних кандидатів оцінили 41 судження. У просторі цих оцінок проведено факторний аналіз, за результатами якого виділилися чотири фактори. Далі ми порівнювали оцінки прихильників кандидатів за найбільш навантаженими в кожному факторі судженнями.

У першому факторі таким судженням виявилось: «Якщо ми не програємо війну і вціліємо як держава, то це точно буде всупереч, а не завдяки владі». Його оцінки розподілилися таким чином: прихильники Зеленського – 1.78, Залужного – 2.35, Порошенка – 2.66. Тут простежується емоційно напружене ставлення до влади на чолі із Зеленським, що є більш поблажливим з боку прихильників чинного президента і, навпаки, більш критичним – з боку його опонентів.

Зміст другого фактору найбільше відображено в судженні «Жодні реформи в економіці неприпустимі, якщо вони породжують безробіття»: ті, що за Зеленського, оцінили на 2.28, за Залужного – 2.17, за Порошенка – 1.98. Це судження фіксує антиринкові постави громадян, до яких найбільше схильні симпатії Зеленського, а найменше – Порошенка.

Найбільш навантаженим судженням у третьому факторі стало таке: «Переименованием улиц, забороною російської культури, руйнуванням її пам'яток влада намагається прикрити свою неспроможність». Його оцінки становили: за Зеленського – 1.68, за Залужного – 1.89, за Порошенка – 2.02. Маємо цікавий парадокс: на перший погляд, зміст судження відображає проросійські постави тих, хто виступає проти обмеження російської культури в Україні, і найбільш схильними до цього видаються прихильники Порошенка. Насправді тут більше значення має критична оцінка влади. У цьому переконують оцінки ще одного судження із цього самого фактору: «Українсько-російську двомовність треба закріпити в Конституції»: з-поміж загалом невисоких оцінок на користь двомовності (тобто за російську мову) відносно вищий бал дали прихильники Зеленського (1.45), відносно нижчі – Залужного (1.36) та Порошенка (1.34).

Найвагомішим у четвертому факторі стало судження «Ті, хто втік від війни за кордон, нехай там і залишаються, вони не достойні жити в Україні». Порівняно менш доброзичливими щодо біженців виявилися симпатії Зеленського (2.02), далі йдуть ті, хто за Залужного (1.81) і за Порошенка (1.68).

Вельми показовими в імовірному виборчому контексті виявились оцінки судження «Хоча Зеленський і не зрадив нас під час війни, нікуди не втік, усі його помилки і прорахунки, нездатність навести лад у власній команді переконують, що в майбутньому Україні потрібен інший президент». Тут виділилися три групи респондентів: ті, хто висловився за заміну Зеленського (47,7%); ті, хто висловився проти його заміни (25,7%); ті, хто не визначився (26,5%).

У просторі всіх суджень було проведено факторний аналіз, виділилися чотири фактори. Порівняно оцінки найбільш навантажених суджень між двома групами – прихильниками і противниками заміни Зеленського.

Судження з першого фактору «Нікому не потрібну війну з Росією спровокувала українська влада – своєю антиросійською політикою, утисками російськомовного населення» відносно вище оцінили ті, хто хоче поміняти Зеленського (1.44), а нижче – ті, хто не хоче (1.29).

Протилежними виявилися оцінки судження з другого фактору «Відтоді, як президентом став Володимир Зеленський, почала відновлюватися довіра народу до влади»: відповідно, 1.63 і 2.58.

Представники обох груп ідентично оцінили судження з третього фактору «Своїми претензіями на заволодіння Канадою, Гренландією та Панамським каналом американський президент Трамп продемонстрував, що він нічим не відрізняється від російського диктатора Путіна», яке отримало високі критичні оцінки цих двох зарубіжних лідерів: 2.53 і 2.52.

У четвертому факторі проявилися протестні настрої, що втілилися в судженні «Доведений до відчаю народ має моральне право на будь-які акції протесту, ні в кого не питаючи на них дозволу»: охочі поміняти Зеленського оцінили його на 2.41, їхні опоненти – на 2.08.

Узагальнення отриманих результатів дало підстави для таких висновків. Найімовірнішим результатом нинішніх виборів була б перемога Зеленського. Прихильників основних претендентів об'єднують переважно проукраїнські оцінки воєнно-політичних подій. Найбільше їх роз'єднує ставлення до теперішньої влади, ринкових реформ та біженців.

ЕКСПЕРТНА ЕТИКА: МІЖ ГРОМАДЯНСЬКИМ ПОКЛИКОМ І ПРОФЕСІЙНОЮ НЕЙТРАЛЬНІСТЮ

EXPERT ETHICS: BETWEEN CIVIC CALLING AND PROFESSIONAL NEUTRALITY

Світлана Чуніхіна

заступник директора Інституту соціальної
та політичної психології НАПН України,
кандидат психологічних наук, старший дослідник
<https://orcid.org/0000-0002-0813-6741>
s.chunikhina@ispp.org.ua

Svitlana Chunikhina

Deputy Director of the Institute for Social and Political Psychology, National
Academy of Educational Sciences of Ukraine;
Ph.D. in Psychology, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0002-0813-6741>
s.chunikhina@ispp.org.ua

Nowadays the danger of unfit leadership is increasingly tied to the psychological vulnerabilities of those who seek power. As a result, the imperative to caution the public against granting authority to politicians who display signs of potentially dangerous personality traits has never been more pressing. This reality raises complex ethical questions about the role of psychologists and psychiatrists in publicly commenting on the psychological profiles and mental health of political leaders – especially when such assessments are made without informed consent or direct clinical evaluation.

The American Psychiatric Association (APA) prohibits its members from making public statements about the mental health of individuals they have not personally examined and for whom they do not have consent – an ethical constraint widely known as the “Goldwater Rule.” Critics of this rule argue that the professional responsibilities of mental health experts have evolved and now include a civic obligation to warn society about potential threats posed by its leaders. At the heart of this debate lies a fundamental ethical dilemma between two core principles: *non-maleficence* – the obligation to avoid harm to the individual political figure as a potentially vulnerable client – and *beneficence* – the obligation to protect the public as a collective client by alerting it to leadership risks.

This ethical tension also reflects a deeper theoretical conflict between *deontological* and *utilitarian* moral frameworks. While the Goldwater Rule aligns with deontological ethics by emphasizing professional restraint and respect for individual dignity, critics appeal to utilitarian reasoning, emphasizing the broader social good that may result from timely warnings. In today’s volatile political climate, strict adherence to the Goldwater Rule may not always align with the public interest. Instead, ethical decision-making must rest on a thoughtful balancing of principles, careful contextual risk assessment, and a nuanced sense of professional responsibility – both to the individual and to society.

У світі, де психічна нестабільність лідерів може призвести до катастрофічних наслідків, суспільство дедалі частіше очікує від фахівців у сфері психічного здоров'я – психологів і психіатрів – публічних оцінок психологічної придатності політиків до належного поводження з тим обсягом владних повноважень, на які вони претендують. Але наскільки таке оцінювання етично виправдано?

У центрі цієї дискусії – так зване **правило Голдватера**, сформульоване Американською психіатричною асоціацією в 1973 році. Воно забороняє членам Асоціації коментувати психічний стан публічних осіб без особистого обстеження й інформованої згоди. Це правило було реакцією на гучний скандал з оцінками психіатрів щодо кандидата в президенти США Баррі Голдватера в 1964 році, що згодом призвело до судового позову.

Значна частина фахівців підтримує дотримання цього правила. Вони вказують на небезпеку стигматизації психічних розладів, втрату довіри до фахівців і порушення принципу non-maleficence (не зашкодь). Однак інша частина фахової спільноти – особливо в контексті президентства Дональда Трампа – почала відкрито ставити під сумнів доцільність цього правила в умовах зростаючих загроз неналежного лідерства. Фахівці, що відстоюють своє право висловлюватися щодо психологічної придатності політиків, апелюють до принципу beneficence (творення блага), наголошуючи, що публічна експертна оцінка може бути важливим інструментом захисту демократії та безпеки.

Критики правила Голдватера висувують шість ключових аргументів. По-перше, сучасна діагностика психічних станів може базуватися не лише на особистій бесіді, а й на відео, публічних виступах і контекстуальній інформації. По-друге, публічна експертиза не дорівнює медичному діагнозу. По-третє, мета цієї експертизи – не діагностування як таке, а **запобігання суспільній небезпеці**. По-четверте, фахівець – також громадянин і має право брати участь у суспільних дискусіях. По-п'яте, на відміну від психіатрів, психологи не мають чіткої заборони на висловлювання, отже, їхня активність регулюється ширшими етичними принципами. Нарешті, конфлікт між конфіденційністю і обов'язком повідомити про небезпеку (duty to warn) не має універсального вирішення.

У цій дискусії виразно проявляється **конфлікт між двома способами визначити «клієнта», у відносинах з яким утворюються етичні зобов'язання фахівця. Позиція прибічників жорсткої версії правила Голдватера фокусуються на взаєминах з публічним політиком, психологічна придатність якого оцінюється (індивідуальний клієнт).** Противники наголошують на тому, що клієнтом в цьому випадку є суспільство (колективний клієнт). Політик має право на повагу до його гідності, недопущення безконтрактного втручання і захист репутації. Водночас суспільство має право на інформацію про потенційну загрозу, яку може становити певна особа з рисами, що свідчать про психопатологію, – нарцисизм, імпульсивність, агресивність.

Теорія етичного плюралізму (Beauchamp & Childress, 1979) пропонує шукати баланс між non-maleficence і beneficence залежно від контексту. Якщо поведінка лідера потенційно загрожує безпеці країни, пріоритет може надаватися суспільному благу, але за умови обґрунтованості, обережності й дотримання професійних стандартів.

Висновок: експертна етика вимагає не лише нейтральності, а й **виваженої відповідальності** перед суспільством. З огляду на це **жорстке дотримання правила Голдватера** не завжди служить суспільному благу. В умовах публічної небезпеки психологи повинні мати **етично врегульовану можливість діяти**, спираючись на професійну доброчесність, доказову базу й зважене формулювання своїх висновків. Замість суворих заборон або повної свободи слід створити інституційні механізми, які дадуть змогу діяти етично, фахово і з урахуванням громадянського покликання.

Список використаних джерел

American Psychiatric Association. (2013). *The principles of medical ethics: With annotations especially applicable to psychiatry* [Electronic resource]. <https://www.psychiatry.org/getmedia/3fe5eae9-3df9-4561-a070-84a009c6c4a6/2013-APA-Principles-of-Medical-Ethics.pdf>

American Psychiatric Association. (2017, March 15.). *Ethics Committee opinion Q.7.a: Commentary on the Goldwater Rule* [Electronic resource]. <https://www.psychiatry.org/File%20Library/Psychiatrists/Practice/Ethics/APA-Ethics-Committee-Goldwater-Opinion.pdf>

Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (1979). *Principles of biomedical ethics*. New York: Oxford University Press.

Duty to Warn Conference. (2017). *Transcript: Duty to Warn – Conference on the Dangerous Case of Donald Trump* [Electronic resource]. <https://static.macmillan.com/static/duty-to-warn-conference-transcript.pdf>

Glass, L. L. (2018, June 28). The Goldwater rule is broken. Here's how to fix it [Electronic resource]. *STAT News*. <https://www.statnews.com/2018/06/28/goldwater-rule-broken-psychiatrists/>

Lee, B. X., & Glass, L. L. (2018, January 10). We're psychiatrists. It's perfectly healthy to question the president's mental state [Electronic resource]. *Politico Magazine*. <https://www.politico.com/magazine/story/2018/01/10/were-psychiatrists-its-perfectly-healthy-to-question-the-presidents-mental-state-216266>_____ Наукове видання

МАЙБУТНІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Матеріали круглого столу
15 травня 2025 року

За науковою редакцією
к.психол.н., ст. досл. Світлани Чуніхіної

Літературний редактор Т. Кузьменко

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
вул. Андріївська, 15, м. Київ, 04070

Е-mail: info@ispp.org.us Сайт <https://ispp.org.ua>